

SHAKESPEARE ȘI LUMILE LUI TEXTUALE

DE PESTE VREMURI

Traducerile: o armă fără vârstă

Una dintre ideile principale ale postmodernismului a fost aceea că niciun act cultural nu e inocent, adică pur estetic și atât. În acest scop, disciplina Studiilor Culturale a fost creată iar teoreticienii ei au demonstrat că orice interpretare are ca punct de plecare un sub-interes social ori istoric, dincolo de noblețea demersului principal. Se cunoaște că traducerile sunt considerate o creație de rangul doi și asta oricum doar în cazul traducerilor culturale, căci cele specializate sunt considerate de rangul trei sau patru. Cum ar putea fi traducerile „poluate” de fesul interesului, când misiunea lor este una lingvistică și stilistică? Ei, uite că se poate și încă foarte eficient.

Este ceea ce ne demonstrează Oana-Alis Zaharia în *Cultural Reworkings and Translations in / of Shakespeare's Plays (Reformulări culturale și traduceri în/din piesele lui Shakespeare – trad. mea)* (Editura Pro Universitaria). Demersul cărții, scrise direct în engleză, este structurat pe cinci paliere: *Teorii moderne timpurii ale traducerii; Reformulări moderne timpurii ale Principelui lui Niccolo Machiavelli; Traduceri elizabetane ale operelor lui Guicciardini, Gentillet și Montaigne; Reformulări shakespeariene ale discursurilor politice moderne timpurii; Traducându-l pe Shakespeare în românește: apropierea de secol XIX ale piesei Julius Caesar.*

Volumul pune în discuție, pe linia studiilor culturale, implicațiile politice ale actului traducerii. Când traducem ceva, cum traducem și cui îi dedicăm traducerea. Textele arhetip sunt *Istoria Italiei* a lui Francesco Guicciardini, *Anti-Machiavel* a lui Innocent Gentillet și *Eseurile* lui Montaigne.

Abordarea este specifică și Noului Istorism, adică interesului pentru contextualizarea socio-politico-economică a operelor. Abordările sunt diverse (*Ansatzpunkte*, în terminologia lui Erich Auerbach). Firul roșu este rescrierea shakespeariană a discursurilor politice și modul cum aceste rescrieri au fost folosite la rândul lor pentru a modifica anumite mentalități.

Omoară fidelitatea textul?

Recontextualizarea generează noi tipuri de intertextualități. În viziunea lui Robert S. Miola acestea sunt în număr de șapte: revizia, traducerea, citarea, sursele, convențiile și configurațiile, genurile și paralogurile.

În descendența lui André Lefevere, autoarea susține și ea că traducerile niciodată nu sunt produse /receptate într-un vacuum. De aici și problematizarea „fidelității”, atât de contorsionată de ideologii, patronaje și universuri ale discursului.

Publicarea în 1513 a *Principelui* lui Machiavelli a produs o criză intelectuală în înțelegerea renescentistă a lumii. În consecință, traducerea cărții s-a efectuat mult mai des *ad sensum* decât *ad verbum*. Așa au procedat și traducerile elizabetane și jacobine, interesate să susțină ideologia naționalistă.

În recontextualizarea lui Machiavelli, Montaigne a arătat o atitudine duală și ambiguă, așa cum fusese și cea a lui Shakespeare. Paradoxal se manifestă și Guicciardini, care critică tendința lui Machiavelli de a deriva legi generale din exemple specifice, dar în rest nu este deranjat de ideea oarecum totalitaristă. Doar Innocent Gentillet nu se joacă, el demascându-l pe Machiavelli ca un profesor de tiranie, responsabil prin mesajul său politic de Masacrul de Sf. Bartolomeu și de corupția morală de la curtea franceză a secolului al XVI-lea. Montaigne apreciază ideile lui Machiavelli despre separarea principiilor etice de cele politice, dar respinge posibilitatea utilizării cruzimii și răzbunării ca unelte politice.

Oricum, ideile machiaveliene au cunoscut o largă răspândire în Europa datorită traducerilor în sumedenie de limbi. Doar că traducerile au fost și ele teoretizate diferit în funcție de epocă. De pildă, Geoffrey Fenton a „domesticit” *Istoria Italiei* a lui Guicciardini. Mai mult, conservând sistemul medieval, a intercalat numeroase interpolări care să pună textul-sursă de acord cu mitul Tudorilor și cu propaganda protestantă elizabetană.

John Florio acompaniază traducerea *Eseurilor* lui Montaigne cu o scrisoare adresată „Distinsului Cititor” (“To

the Corteous Reader”). În conformitate cu universul elizabetan al discursului, Florio susține întrebuințarea traducerilor ca mijloc de avansare a unei națiuni. Deja la data respectivă se făcea distincția între *traducere* și *imitație* / *furt*. Florio accentuează latura creatoare a traducerii, de rescriere a textului-sursă. Contează sensul, nu forma. Noile principii umaniste ale traducerii puneau accentul pe acuratețe filologică și pe reformularea stilistică și retorică a textului-sursă. Spre deosebire de Fenton, care redusese prin interpolări nuanțele machiaveliene ale *Istoriei* lui Guicciardini, Florio redă fidel pasajele în care Montaigne discută ideile lui Machiavelli.

Et tu, Shakespeare?

În ceea ce-l privește pe Shakespeare, el preia discursul de *Realpolitik* al lui Machiavelli în combinație cu alte discursuri politice ale vremii. Acest melanj de discursuri generează perspective surprinzătoare. Un personaj machiavellian este Prințul Hall, care îl elimină pe Falstaff în brusca lui decizie de a se dezice de viața de tavernă. Piesa cea mai multi-perspectivală este *Henric al V-lea*, în care ideile lui Montaigne, Gentillet, Guicciardini și Machiavelli se întrepătrund. Henric al V-lea este înfățișat ca un rege pragmatic, posesor al unei precise „tehnici de auto-reprezentare”. Pe de altă parte, atunci când intervin acte de cruzime, își fac apariția și discursurile anti-cruzime ale diversilor gânditori, printre care și Erasmus.

Și mai multivocală este piesa *Macbeth*, în care protagonistul poate fi văzut sau ca un despot machiavelic ratat, sau ca un tiran de succes, așa cum era el denunțat în *Anti-Machiavel* a lui Gentillet.

Se dovedește că Shakespeare a fost un prolific manipulator și reformulator cultural al textelor ideologizante ale vremii. La rândul lui, și el va fi reformulat de-a lungul timpului, în funcție de interese și idealuri vremelnice.

Dreptul la propriul Shakespeare

Faptul că fiecare epocă și-a creat Shakespeare-ul ei se vede în traducerile efectuate în Principatele Române, ulterior România secolului al XIX-lea. Primele traduceri din Shakespeare sunt înșesate cu cuvinte împrumutate din latină și franceză, fiind identificabil efortul latiniștilor de a purifica etimologic limba. În sens contrar vin traducerile de la sfârșitul secolului al XIX-lea, la modă fiind tendințele de „înstrăinare”, în favoarea unei limbi române fluente și întemeiate pe etimologii hibride.

Alis-Oana Zaharia se concentrează asupra sorții traducerilor lui *Julius Caesar*, piesă adusă în fața publicului român mai ales prin intermediari francezi. Punctul de vedere aruncat în joc este că interesul acestei traduceri a fost mai puțin literar, cât cultural și politic. Mai întâi, traducerile din Shakespeare urmăreau să ne plaseze pe harta culturală a Europei, mai apoi rațiunile au fost de ordin ideologic.

Punctul de plecare al tuturor acestor considerații teoretice și practice este diferențierea practică de Cicero între traducerea *ut interpres* și cea *ut orator*. Prima abordare se referă la traducerea literală, în timp ce a doua recurge la arsenalul retoricii pentru a surprinde intenția de profunzime a textului. Traducerea retorică avea ca scop înlocuirea corpusului grec cu cel latin.

De la Cicero, autoarea ne poartă de-a lungul secolelor de teoretizare/realizare a traducerilor în spațiul britanic. Cultura ei în această direcție și mai ales în ce privește opera lui Shakespeare și reflectarea ei în cultura română este nemaipomenită. Partea centrală a cărții ar putea servi foarte bine ca un tratat despre teoriile traducerii considerate din unghiul studiilor culturale și nu numai. Bibliografia parcursă și folosirea ei este impresionantă, ceea ce nu înseamnă că cercetarea ar fi doar o compilație de păreri docte, lipsită de personalitate. Nici pomeneală de așa ceva, căci cartea are nerv și o planificare inteligentă.

Un exemplu de piper pus pe variatele teoretizări este explicarea traducerii multiple a piesei *Julius Caesar* prin potențialitățile ei contestate. Textul piesei a fost folosit ca un fel de manifest anti-monarhic în anii care au urmat detronării lui Cuza. Înainte de această ciocnire de mentalități în spațiul politic românesc, piesa fusese întrebuințată ca stimulent pentru Revoluția din 1848. E adevărat că Shakespeare a rămas un autor canonic, mereu viu, însă traducerile-adaptări au jucat un rol major în potențarea mesajului revoluționar, dar și duplicitar transmis de piesă. Tocmai deschiderea ideologică a textului a făcut posibilă traducerea lui pe diverse paliere.

Oana-Alis Zaharia a scris o carte minunată, care probează încă o dată cât de naivi sau meschin-interesați sunt cei care susțin că doar argumentele estetice sau de adevăr contează în construcția canonului. Că ar trebui ca doar ele să conteze este indiscutabil! Că trăim în diverse grade de distopie e altceva. Și știm că discursul utopizant a fost mereu un camuflaj pentru profitori și tirani.

*Oana-Alis Zaharia, *Cultural Reworkings and Translations in/of Shakespeare's Plays*, Editura Pro Universitaria, București, 2015